

Fig. 1. Tyvelse. Ydre, set fra Nordøst.

V. H. 1929

TYVELSE KIRKE

TYBJERG HERRED

Kirken var, ifølge Indskrift paa Alterkalken (sml. †Højaltertavle), indviet til *S. Laurentius*. 24. Aug. 1671 fik Rigsadmiral Henrik Bielke Skøde¹ paa Jus patronatus til Tyvelse som »Anneks« til Næsbyholm; fra denne Gaard er Kirken overgaaet til Selveje 1. April 1924.

Kirken ligger sydvestligst i Byen og tæt ved Sognets Sydgrænse. Kirkegaarden, som skraaner mod Syd, er hegnet med Stendiger, som mod Syd og Øst danner Terrasse for Jordfylden.

Bygningen bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid samt moderne Taarn og Vaabenhus.

Den romanske Kirke er en *Kampestensbygning*, overvejende af ret smaa og lidet behandlede Sten, der er lagte i nogenlunde regelmæssige Skifter. Koret og Skibets bevarede Østhjørner har større Hjørnekvadre. Oprindelig

Murbehandling ses paa Taggavlens Indersider, hvor Mørtelen er flygtigt fugerillet. Den brede, men flade og lidet fremtrædende Apsis har bevaret et Østvindue, der ses som Inderniche; Lysningen, 62 cm høj, indrammes af en Trækarm, samlet af tre Træstykker, med ydre Glasfals og med yngre Vindjern, af hvilket det lodrette er smedet med to runde Øjer, hvorigennem de vandrette Stænger er stukne. I det lille kvadratiske Kor, paa hvis Østgavl den lave, romanske Taglinie tydeligt ses, er de romanske Vinduer forsvundne. Skibet, hvis Murhøjde er 3,60 m, har, som Kirker paa Stevns, i hver af Langmurene sikkert kun haft eet Vindue, hvoraf dog kun det nordre kendeligt i helt tilmuret Stand (o. 95 cm højt, o. 250 cm over Jorden). Af Syddøren er det rundbuede, smigede Inderparti i Behold, medens de ydre Vanger er borthuggede; Norddørens øvre Del er ødelagt af et nymodens Vindue. I det Indre har Apsis

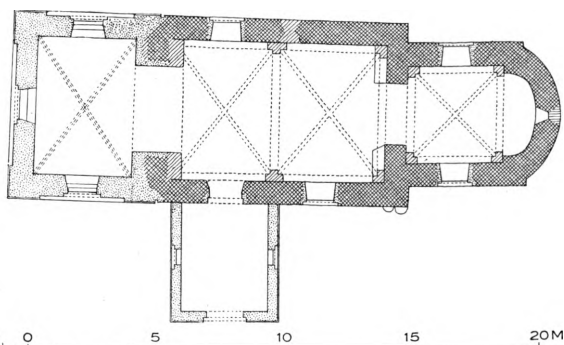

Fig. 2. Tyvelse. Plan. 1:300. Maalt af Th. Havning 1917 (Aage Roussell 1930).

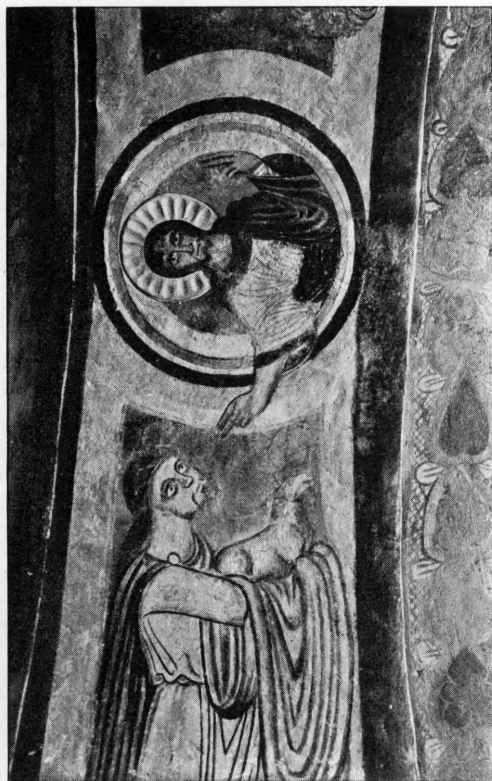
sit oprindelige Halvkuppelhvælv, og romansk er ogsaa Triumfbuen, med skraakantede Kragbaand (sml. Kalkmalerier).

Senere Ændringer og Tilbygninger. Af de gotiske Hvælv er Korets efter Kalkmalerierne at dømme indbygget o. 1350; det har Halvstensribber, der er vandret afskaarne over Hjørnepillerne (ingen Overribber) og nederst i Kapperne firkantede Trækuller. Skibets to Hvælv er af ganske tilsvarende Karakter; det østre, hvis Overside virker næsten kuppelformet, har langs Triumfvæggen fladrund Gjordbue; Vesthvælvets øverste Del er ommuret med smaa gule Sten. I Skibets Østhjørner hviler Hvælvpillerne paa Rester af *Alterborde*, murede af Munkesten. Det nordre har bevaret sin Overside; i Hjørnet af Bordpladen saas 1892 et indridset Kors.

Maaske samtidig med Hvælvenes Indbygning har de romanske Mure faaet gotiske Gesimser og begge Østgavlene Forhøjelser med syv Kamtakker, fornyede 1880.

Taarn og Vaabenhus. Efter Overhvælvningen er der opad Skibets Vestvæg rejst en to Sten svær Forstærkningsmur, der dækker Gjordbuen og indrammer en spids, sengotisk Taarnbue. Kirken har altsaa haft et Taarn før det nuværende. Dette, af smaa røde Mursten, er opført 1856, i Datidens Gotik, efter Tegning af Arkitekt Stilling. 1880 ombyggedes Vaabenhuset.

Med Undtagelse af de moderne Tilbygninger staar Kirken hvidkalket. 1819 blev de gamle, mørke Vinduer erstattet af nye (Kaldsbog), men i alle

H. M. 1914

Fig. 3. Tyvelse. Kalkmaleri, Abel, paa Korbuuen.

P. N. 1916

Fig. 4. Tyvelse. Kalkmaleri, Kain, paa Korbuuen.

aaabne Vinduer sidder nu fladbuede Støbejernsstel fra 1880, ensartede i Kor, Skib og Taarn. Apsistaget er blytækt; Tagværkerne, der er fornyede 1880 sammen med Korets og Skibets Gavlkamme, er ellers teglhængte. 1755 fik Kirken en Hovedreparation baade paa Mur- og Tømmerværk.

KALKMALERIER.

I Kirken er der fremdraget Kalkmalerier fra tre eller fire forskellige Perioder. Fra Tiden o. 1225—50 stammer Billederne i Apsis og paa Triumfvæggen, malede paa Freskomørtel.

Først synes Triumfmuren at være malet (Fig. 3—5). Paa Korbuens Underside: Kain og Abel og i Buetoppen Gud, der velsigner Abels Offer; Abel retter Blikket opad, Kain slaar Øjnene ned. Baggrunden bag Kain er blaa, bag Abel gul. Klædebonnens Folder er tegnede med røde Streger, Gudsglorien reliefmodelleret. Paa selve Triumfvæggen har der været to Rækker Figurer, nu for en stor Del bortskaarne af Skibets gotiske Hvælv. Nærmest nord for

Korbuen staar i nedre Række en Engel, som foran sig holder et stort Kors. Midt over Buetoppen har der været et Firpas med en siddende Figur (Kristus) og til Siderne herfor en Række staaende Figurer, hvis Hoveder spores paa Væggens nordre Del over Hvælvet. Disse Malerier er beslægtede med Hjør-lunde-Mesterens Gruppe².

I Apsiskuppelen ses Kristus i Mandorla, omgivet af de fire Evangelist-tegn og af Engle, alt over en Apostelrække. Kun Billedets Midtparti og og nordre Side er bevaret; af den søndre Del findes blot Johannes-Ørnen.

Fig. 5. Tyvelse. Kalkmalerier paa Skibets Nordvæg og i Koret,

M. M. 1897

Den frontale Kristusskikkelse har samme Type som i Korbuen; de andre Hoveder, med opspilede, stærkt svungne Øjne og lange Næser, virker altfor store i Forhold til Legemeerne. Konturerne er markerede med sorte Streger, Ansigterne udformede med svage, gullige Skygger, Øjnene hvide med sort Pupil, Klædebonnene hvide, blaa og gulliggraa ligesom Vingerne. Kristus og de to øverste Evangelisttegn bærer (nu) umalede, hvide Glorier med Fordybninger i selve Mørtelgrunden. Forneden løber en smal Bort med forskelligfarvede Smaacirkler, et Motiv, som genfindes i enkelte Kjortelbræmmer. Bundfladen er gullig, som om Maleren havde tænkt at efterligne Guldmosaik. Apsisbilledet er ringere end Triumfvægbillederne og sikkert gjort af en Elev eller Efterfølger.

O. 1325—50 er der paa Skibets Nordvæg før Hvælvenes Indbygning malet

Fig. 6. Tyvelse. Kalkmaleri, Kristi Opstandelse, i Korhvælvets Sydkappe.

P. N. 1929

Fig. 7. Tyvelse. Kalkmaleri, S. Bartholomæus, i Korhvælvets Vestkappe.

V. H. 1929

en lang Figurfrise (Fig. 5) med Kristus i en Apostelrække, af hvilken nu kun fire Skikkelser er helt og et Par ufuldstændigt bevarede. Frelseren, med Korsglorie, sidder paa to Regnbuer med Verdenskuglen under Fødderne, indrammet af en spids Mandorla med karreret og prikket Bund. Apostlene, med Sko paa Fødderne, har ingen Symboler, men gestikulerer indbyrdes eller vendt mod Kristus. Ansigterne er rødbrunt, Klædebonnene sort konturerede, Bunden bag Apostlene bleg rød med sorte Stjerner. Under Frisen, der bræmmes af perspektiviske Zigzagbælter, ses Ryg og Hale af en Løvefigur, og over Frisen en Kvinde og en Djævel, som kærner Smør.

O. 1350—1400 fik det nye Korhvælv Malerier (Fig. 6—7). I Østkappen: Kristus paa Korset, Maria og Johannes samt Longinus, en Mandsling i lodret delt, halvt rød, halvt hvid Kjortel, der fører Spydet mod Frelseren og samtidig velsigner med venstre Haand. I Sydkappen: Kristi Opstandelse; de tre sovende, rustningsklædte Krigere bærer Skjolde med Mærker, der ikke kan henføres til bestemte danske Adelslægter; tilvenstre et Træ med Pelikanen, der nærer Ungerne i Reden med sit eget Blod. I Nordkappen: S. Laurentius, Kirkens Værnehelgen, paa Risten. I Vestkappen: S. Bartolomæus Apostel, der lider Martyrdøden ved Flaaning. Af Bødlerne i de to Martyrscener bærer et Par lodret farvedelte Dragter. Konturerne er dels røde, dels sorte; foruden disse Farver forekommer rødgult og lidt blaagraat. Bundene fyldes af store, skyggede Stjerner, Rosetter og smaa Stregstjerner. Øverst i Kapperne er der malet Hjertepalmetter, paa Ribberne perspektiviske Zigzagbaand og paa Vægbuerne Ranker, Palmetter og Drager, af hvilke de to nærmest Kristi Kors synes at ville bide i dets Fod.

Malerierne er 1893 restaurerede af Kornerup, der paa Skibets østligste Hvælv iagttog nu overkalkede, svage Rester af smaa Figurer, som syntes at forestille Kristi Lidelseshistorie³.

INVENTAR

Alterbord af Munkesten, muret op ad Apsisvæggen; Bagkanten er et Skifte højere end Forsiden, der er beklædt med ny Fyrrebrædder. 1892 iagttoges et Relikviegemme, indeholdende en lille Blykapsel og dækket af en firkantet Flise. *Sidealterborde*, se S. 688.

Altartavle (Fig. 8), af Abel Schrøder 1651. I Fodfeltet ses et Nadverrelief, i Storfeltet en Korsfæstelsesscene, i de tværdelte Sidefelter: Kristus for Kaifas, Judaskysset, Hudstrygelsen og Korsdragningen. Sidefelternes Ornamentrammer virker sammen med Hermerne, hvis bevægede Figurer forestiller Evangelisterne; paa Skafterne er Evangelisttegnene indføjede i Ornamentiken. Tavlen Lister er bølgede og flammede, dens Storvinger og Topstykke har

kraftigt Bruskværk. I Gesimsens Kartouche er reliefskaaret: PJS, H: JLS, JSS (Kirkeværgernes og Præstens Navne, Hr. Jørgen Laurids Søn), i Topkartouchen et kronet, sammenslynget F 3 og S A. Træværket, der blev opudset 1880 (Kaldsbog), staar nu i rensat Eg med broncerede Enkeltheder; 1755 siges, at »Ao. 1651 er Tyvelse Kirkes Alter Tavle indsat og udhugget

V. H. 1929

Fig. 8. Tyvelse. Altertavle af Abel Schröder 1651.

af Abel Billedhugger i Næstved og det efter erlig og velb. Mand nu sal. Herres Friderich Reedtz til Ty(ge)strup Danmarks Riges Raad Consens og Tilladelse«.

Fra en katolsk *†Højaltertavle* fandtes 1755 »en Del gamle forgyldte Billeder som Sct. Laurentii, Jomfru Marie og adskillige Martyrers«, men uden Aarstal.

Altersølv. Kalk, efter Indskrift under Fodranden »forfærdiget i Lighed med Tyvelse Kirkes gamle Kalk og givet til Kirken af C. Rønnenkamp Aar 1856«; desuden er med Minuskler eftergraveret: »Calix eccle(s)ie Vilslof ad altere

sancte crucis ibid(em) specialiter deputat(us)« (»Vilslof Kirkes Kalk særligt bestemt til Hellig Kors' Alter sammesteds«). Den middelalderlige *Kalk, der maa stamme fra Vilslev (Gørding Hrd., Ribe Amt), og som 1856 blev skænket til Nationalmuseet, har desuden paa en af Fodtungerne graveret: »OB AB 1631«, d. v. s. Otte Brahe og Anne Bille til Næsbyholm, i hvis Eje den altsaa maa have været. Den kan dog først langt senere være kommet til Tyvelse

Fig. 9. Tyvelse. Prædikestol.

V. H. 1929

Guldkniplingskant, og en blaa Fløjlsmessehagel i Stedet for det gamle, som var ubrugeligt.

Alterstager, 40 cm høje, gotiske med rørformet Skaft, om hvilket to svage Ringe. Under Fodskaalene Støbermærker (se Oversigt. Metalarbejder).

Font af Granit, romansk; den runde Kumme, 60 cm i Tvm., har glat, frem-springende Baand om Randen og Rundstav forned; intet Afløb. Foden er muret.

Fad i nederlandsk Manér, 61 cm i Tvm., med Syndefaldet; paa Randen barokt Lovværk med Hjorte og Enhjørninger. Fra o. 1650.

Kirke, som 1755 endnu havde sin oprindelige katolske †Kalk, hvorpaa var graveret: »Margareta qvondam uxor Henricii Johannis consulis Roskildensis contulit calicem hunc ecclesiae Sancti Laurentii in Tyvelse« (»Margarete fordum gift med Henrik Jensen Borgmester i Roskilde gav denne Kalk til Sanct Laurentii Kirke i Tyvelse«). Præsten tilføjer: »Det er Skade, at Sculptor har forgiettet Annum«. Henrik Jensen nævnes som Borgmester 1448, 1450⁴.

Disk og Oblatæske er samtidige med og har samme Mestermærke (W. Ringberg) som den nye Kalk.

Et jernbundet †Skab med Laas og Nøgle til at gemme Kalk og Disk i, nævnt 1709. †Messehagel af rødt blommet Fløj, nævnt 1709. I Regnskaberne 1712—16 nævnes, at Grevinden af Frederiksholm gav til Kirken: et hvidt Alterklæde med Guldranker i og bred

Prædikestol (Fig. 9) af gotiserende Form, med fire høje, smalle Fag, uden nogen vandret Inddeling. Af oprindeligt Snitværk ses kun de spinkle Hjørnebalustre, i Ungrenaissance fra o. 1550—75, med Skafter, der omslutes af stive Akantusblade og leddes af naive Menneskehoveder. Ved Tiden 1650 er der i Felterne indsat Reliefskæringer med Evangelisterne, omgivet af en i Bruskværk opløst Muslingskal-Arkade, sikkert af Abel Schrøder. En Række Underfelter af samme Stilpræg skal være fjernet ved en Omdannelse af Foden. Stolen staar nu i rensat Eg, ferniseret, med lidt Broncering; den blev ligesom Altertavlen oppudset 1880 (Kaldsbog).

Stoleværket er fra 1880 (Kaldsbog).

Pengeblok af Eg, jernbundet, med skraa Overside, hvori Pengesprække, Laage paa Forsiden, og firkantet, svær Hængelaas. Nævnt 1712—16.

Klokke, omstøbt 1839 af J. C. og H. Gamst paa Kirkeejerens Bekostning. Den gamle Klokke var støbt 1797. 1755 siges, at Klokken havde Indskriften: »Ao 1616 Etos Michael (!? dvs. goss mich) Berent Bodemand in Lübeck. Si Deus pro nobis quis contra nos«.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1711—19 (RA). — Kaldsbog 1800—1853 (LA), begyndt 1862 (ved Embedet). — Inventarium 1709 (RA. Dok. t. Skøde 1711, 21. April, Læg Næsbyholm, 3 I—II). — Præsteindberetninger 1755 (NM), 1758 (LA). — Museumsindberetninger af C. M. Smidt og Hugo Matthiessen 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 351. ² Beckett: Danmarks Kunst I, 279. Kornerup har i sin Notebog (NM) skrevet: »I Absis indridsede Linier. Fresco?« ³ Beretninger af J. Kornerup 1892—93 (NM). Magn. Petersen: Kalkmalerier. S. 129. ⁴ Repertorium Nr. 7784, 7960, 7976.

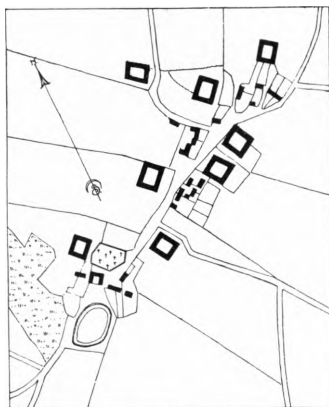

Fig. 10. Tyvelse 1800.